

Domine, memorabor justitiæ tuæ solius (Psal. LXX 16). Sciebat profecto cum introiret in spirituales potentias Domini, exutum se iri universis carnis infirmitatibus: ut jam nil de carne haberet cogitare, sed totus in spiritu memoraretur justitiæ Domini solius.

40. Tunc pro certo singula Christi membra dicere poterunt de se, quod Paulus aiebat de capite: *Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus* (II Cor. v, 16). Nemo ibi se cognoscat secundum carnem: quia carro et sanguis regnum Dei non possidebunt. Non quod carnis illic substantia futura non sit; sed quod carnalis omnis necessitudo sit defutura, carnisque amor amore spiritus absorbendus; et infirmæ, quæ nunc sunt, humanæ affectiones in divinas quasdam habeant commutari. Tunc sagena charitatis, quæ nunc tracta per hoc mare magnum et spatiosum ex omni genere piscium congregare non desinit, cum perducta ad littus fuerit, malos foras mittens, bonos solummodo retinebit (Matth. XIII, 47, 48). Siquidem in hæc vita ex omni genere piscium intra sinum suæ latitudinis charitatis rete concludit: ubi se pro tempore omnibus conformans, omniumque in se sive adversa, sive prospera trajiciens, ac sua quodammodo faciens, non solum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere

cum flentibus consuevit. (Rom. XII, 15). Sed cum pervenerit ad littus, velut malos pisces omne quod triste patitur, foras mittens, sola quæ placere et jucunda esse poterunt, retinebit. Nunquid enim tunc, verbi gratia, Paulus aut infirmabitur cum infirmis, aut uretur pro scandalizatis (II Cor. XI, 29), ubi scandala et infirmitas procul erunt? Aut certe lugebit nos qui non agent [al. habent] pœnitentiam? (II Cor. XII, 21), ubi certum est nec peccantem fore, nec pœnitentem? Absit autem ut vel eos qui ignibus æternis cum diabolo et angelis ejus deputandi sunt, plangat et defleat in illa civitate, quam fluminis impetus lætificat, cujus et diligit Dominus portas super omnis tabernacula Jacob: quod videlicet in tabernaculis, etsi quandoque gaudetur de victoria, laboratur tamen in pugna, et plerumque periclitatur de vita: in illa autem patria nulla prorsus admittatur adversitas sive tristitia, quemadmodum de illa canitur, *Sicut lætantium omnium habitatio est in te* (Psal. LXXXVI, 2, 7): et rursum, *Lætitia sempiterna erit eis* (Isai. LXI, 7). Denique quomodo misericordiæ recordabitur, ubi memorabitur justitiæ Dei solius? Proinde ubi jam non erit miseræ locus, aut misericordiæ tempus; nullus profecto esse poterit miserationis affectus.

602 ADMONITIO IN OPUSCULUM IX.

Hoc opusculum Bernardus ante annum 1128 composuit, id est ante annum ætatis suæ tricesimum octavum. Agit de Gratia et libero Arbitrio, ex occasione cujusdam collationis cum homine nescio quo, cui sanctus Doctor nimium gratiæ tribuisse visus fuerat, quasi nihil reliqui libero arbitrio faceret in actibus humanis. Præcipuus ergo libri scopus est, quæ sint gratiæ, quæ liberi arbitrii partes in negotio salutis. Hic multa docentur de libero arbitrio Dei, angeli, et hominis, integri, lapsi, et beati: item de gratia primi hominis ante et post lapsum. Parvus liber, sed qui plus succi et solidæ doctrinæ contineat, quam magna librorum volumina, quæ de hoc theologico argumento pertractant. Stilus vegetus, vivaci ingenio et lumine plenus: verba propria et materiæ accomoda; oratio facilis, non arte quæsita, sed quasi naturalis; non obesa et exilis, sed pinguis et nervosa: elegans, concinna, et jucunda; non trivialibus scholæ verbis languens, non barbara, aut inculta. Non ita pressa, ut parce et guttatim fluat; nec tamen ita profusa, ut torrentis instar, quasi rupto aggere et siccato alveo, erumpat: sed pari tenore et gravi majestate æqualiter profluens, fontem indicat indeficientem, qui non ex alieno plenus sit, sed ex proprio, imo ex Dei dono, atque ex continua Scripturæ meditatione, præsertim Apostoli, n. 48. De isto opusculo Gaufridus in libro tertio de Vita Bernardi, capite octavo, agens: « Quam non ingratus, » inquit, « gratiæ Dei, ex his liquet, quæ de Gratia et Libero Arbitrio, tam fideliter, quam subtiliter disputavit. » Nec prætermittenda verba epistolæ quinquasimæ secundæ, ad Haimericum cardinalem, quæ sub annum 1128 scripta est: « Quæsit a me præfatus episcopus » Gaufridus Carnotensis « aliqua ex nostris Opusculis quæ vobis mitteret: sed non fuit ad manum, quod vestro dignum crederem studio. Libellum tamen de Gratia et Libero Arbitrio nuper edidi: illum vobis libenter mittam, cum vos velle cognovero. » Directus est libellus Guillelmo Sancti-Theoderici abbati, singulari Bernardi amico, ad quem Apologia superius edita, et epistolæ complures. Nullam capitum divisionem habent codices antiquiores, sed recentiores. Vulgatam et receptam satius retinere visum est.

S. BERNARDI ABBATIS DE GRATIA ET LIBERO ARBITRIO TRACTATUS,

AD GUILLELMUM ABBATEM SANCTI-THEODERICI.

603 PRÆFATIO.

Domno GUILLELMO abbati Sancti-Theoderici, frater BERNARDUS.

Opusculum de gratia et Libero Arbitrio, quod illa, qua scitis, occasione nuper aggressus sum; eadem gratia [al. Deo] adjuvante peregi ut potui. Vereor autem, ne aut grandia minus digne locutus inveniari, aut pertractata a pluribus superfluo retractasse. Proinde illud legite primus, et si judicatis, solus: ne si proferatur in medium, magis forte scriptoris publicetur temeritas, quam lectoris adificetur charitas. Quod si palam fieri utile probaveritis, tunc si quid obscurius dictum adverteritis, quod in re obscura servata congrua brevitate, dici planius potuisset, non sit vobis pigrum aut emendare per vos, aut mihi resignare emendandum, si fraudari non vultis promissione illa Sapientis, quæ ait: *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt* (Eccli. XXIV. 31).

CAPUT PRIMUM.

Ad boni operis meritum, una cum gratia Dei, concurrere liberi arbitrii consensum.

1. Loquente me coram aliquando, et Dei in me gratiam commendante, quod scilicet ab ipsa me in bono et præventum agnoscerem, et provehi sentirem, et sperarem perficiendum: Quid tu ergo, ait unus ex circumstantibus, operaris; aut quid mercedis speras vel præmii, si totum facit Deus? Quid enim, inquam, tu consulis? Da, inquit, gloriam Deo, qui gratis te prævenit, excitavit, initiavit; et vive digne de cætero, quo te probes et perceptis beneficiis non ingratus, et percipiendis idoneum. Et ego: Bonum, inquam, consilium das, sed si dederis et posse teneri. Siquidem non est ejusdem facilitatis scire quid faciendum sit, et facere: quoniam et diversa sunt, cæco ducatum, ac fesso præbere vehiculum. Non quicumque ostendit viam, præbet etiam viaticum itineranti. Aliud illi exhibet qui facit ne deviet; et aliud qui præstat ne deficiat in via. Ita nec quivis doctor, statim et dator erit boni quodcumque docuerit. Porro duo mihi sunt necessaria, doceri ac juvari. Tu homo recte quidem consulis ignorantis: sed, si verum sentit Apostolus, *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram* (Rom. VIII, 26). Imo vero qui mihi per os tuum ministrat consilium, ipse necesse est ministret

PATROL. CLXXXII.

et per suum Spiritum adjutorium, quo valeam implere quod consulis. Ecce enim jam ex ejus munere velle adjacet mihi, perficere autem non invenio (Id. VII, 18); sed nec aliquando me inventurum confido, nisi qui dedit velle, det et perficere pro bona voluntate. (Philipp. II, 13). Ubi ergo, ais, sunt merita nostra; aut ubi est spes nostra? Audi, inquam: *Non ex operibus quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit* (I. Tit. III, 5). Quid enim? Tu forte putaveras tua te creasse merita, tua posse salvari justitia, qui nec saltem Dominum Jesum dicere potes nisi in Spiritu sancto (I Cor. XII, 3)? Itane oblitus es quis dixerit: *Sine me nihil potestis facere?* (Joan. XV, 5) et: *Neque currentis, neque volentis, sed miserentis est Dei?* (Rom. IX, 16.)

2. Quid igitur agit, ais, liberum arbitrium? Brevis respondeo: Salvatur. Tolle liberum arbitrium, et non erit quod salvetur; tolle gratiam, non erit unde salvetur. Opus hoc sine duobus effici non potest: uno a quo fit; altero cui, vel in quo fit. Deus auctor est 604 salutis, liberum arbitrium tantum capax: nec dare illam, nisi Deus; nec capere valet, nisi liberum arbitrium. Quod ergo a solo Deo, et soli datur libero arbitrio; tam absque consensu esse [al. effici] non potest accipientis, quam absque gratia dantis. Et ita gratiæ operanti salutem cooperari dicitur liberum arbitrium, dum consentit, hoc est dum salvatur. Consentire enim salvari est. Proinde pecoris spiritus salutem hujusmodi minime capit, eo quod illi voluntarius consensus desit, quo salvanti, videlicet Deo placide obtemperet sive jubenti acquiescendo, sive pollicenti credendo, sive reddenti gratias agendo. Eoim vero aliud est voluntarius consensus, aliud naturalis appetitus. Posterior quippe nobis communis est cum irrationalibus: nec valet consentire spiritui, carnis irretitus illi cæbris. Et fortassis ipse est, qui alio nomine ab Apostolo sapientia carnis appellatur, ubi ait: *Sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest* (Id. VIII, 7). Hunc ergo, ut dixi, communem habentes cum bestiis, consensus voluntarius nos discernit. Est enim habitus animi, liber sui. Siquidem non cogitur, non extorquetur. Est quippe voluntatis, non necessitatis; nec negat se, nec præbet

32

cuiquam, nisi ex voluntate. Alioquin si compelli valet invitus, violentus est, non voluntarius. Ubi autem voluntas non est, nec consensus. Non enim est consensus, nisi voluntarius. Ubi ergo consensus, ibi voluntas. Porro ubi voluntas, ibi libertas. Et hoc est quod dici puto liberum arbitrium.

CAPUT II.

Quid liberum arbitrium, seu in quo consistat libertas.

3. Sed ut manifestius fiat quod dicitur, et competentius ad id quod volumus veniamus, paulo altius aestimo repetendum. In rebus naturalibus [al. materialibus] non est id vita, quod sensus; non sensus, quod appetitus; nec ille, quod consensus. Quod ex singulorum definitionibus clarius elucebit. Est enim in quolibet corpore vita, internus ac naturalis motus, vigens tantum intrinsecus. Sensus vero, vitalis in corpore motus, vigens et extrinsecus. Appetitus autem naturalis, vis in animante, movendis avide sensibus attributa. Verum consensus, natus est voluntatis spontaneus, vel certe (quod superius dixisse me memini) habitus animi, liber sui. Porro voluntas est motus rationalis, et sensui præsidens, et appetitui. Habet sane, quocumque se volverit, semper rationem comitem, et quodammodo pedissequam: non quod semper ex ratione, sed quod nunquam absque ratione moveatur, ita ut multa faciat per ipsam contra ipsam, hoc est quasi per ejus ministerium, contra ejus consilium sive iudicium. Unde est illud: *Prudentiores sunt filii hujus sæculi filiis lucis in generatione sua* (Luc. xvi, 8); et rursum: *Sapientes sunt ut faciant mala* (Jerem. iv, 22). Neque enim prudentia seu sapientia inesse creaturæ potest, vel in malo, nisi utique per rationem.

4. Est vero ratio data voluntati ut instruat illam, non destruat. Destrueret autem, si necessitatem ei ullam imponeret, quominus libere pro arbitrio sese volveret, sive in malum consentiens appetitui, aut nequam spiritui; ut si animalis, non percipiens, vel certe et persequens ea quæ sunt spiritus Dei: sive ad bonum gratiam sequens, et fiat spiritualis; quæ omnia dijudicans, ipsa a nemine iudicetur. Si, inquam, horum quodlibet prohibente ratione voluntas non posset, **605** voluntas jam non esset. Ubi quippe necessitas, jam non voluntas. Quod si ex necessitate, et absque consensu propriæ voluntatis, justa, injustave fieri possent (153-54); rationalis creatura, aut misera profecto esse nulla ratione deberet; aut beata penitus non posset, cui nimirum in utraque parte id deesset, quod solum in ea miseriam, sive beatitudinis capax est, id est voluntas. Cætera siquidem, quæ supra memorata sunt, vita, sensus, vel appetitus, nec miserum per se faciunt, nec beatum. Alioquin et arbores ex vita, et pecudes etiam ex reliquis duobus, vel miseriam possent esse obnoxie, vel idoneam beatitudini: quod omnino impossibile est. Communem itaque habentes, vitam quidem cum arboribus, sensum vero et appetitum, et æque vitam

(153-54) Ita scripti nostri tres: editi, *voluntatis, mala, bonave fieri possent.*

A cum pecoribus; id quod dicitur voluntas, nos ab utrisque discernit. Cujus voluntatis consensus, utique voluntarius, non necessarius, dum aut justos probat, aut injustos, etiam merito beatos facit vel miseros. Is ergo talis consensus ob voluntatis inamissibilem libertatem, et rationis quod secum semper et ubique portat, indeclinabile iudicium, non incongrue dicitur, ut arbitror, liberum arbitrium, ipse liber sui propter voluntatem, ipse iudex sui propter rationem. Et merito libertatem comitatur iudicium: quoniam, quidem quod liberum sui est, profecto ubi peccat, ibi se iudicat. Est autem iudicium, quia iuste profecto, si peccat, patitur quod nolit, qui non peccat nisi velit.

5. Cæterum quod sui liberum non esse cognoscitur, quo pacto vel bonum ei, vel malum imputatur? Excusat nempe utrumque necessitas. Porro ubi necessitas est, libertas non est: ubi libertas non est, nec meritum, ac per hoc nec iudicium. Excepto sane per omnia originali peccato, quod aliam constat habere rationem. De cætero quidquid hanc non habet voluntarii consensus libertatem, procul dubio et merito caret, et iudicio. Proinde universa quæ sunt hominis, præter solam voluntatem, ab utroque libera sunt, quia sui libera non sunt. Vita, sensus, appetitus, memoria, ingenium, et si qua talia sunt, eo ipso subjacent necessitati, quo non plene subdita sunt voluntati. Ipsam vero quia impossibile est de se ipsa sibi non obedire (nemo quippe aut non vult quod vult, aut vult quod non vult), etiam impossibile est sua privari libertate. Potest quidem mutari voluntas, sed non nisi in aliam voluntatem, ut nunquam amittat libertatem. Tam ergo non potest: privari illa, quam nec se ipsa. Si poterit homo aliquando, aut nihil omnino velle, aut velle aliquid, et non voluntate; poterit et carere libertate voluntas. Hinc est quod insanis, infantibus, itemque dormientibus, nihil quod faciant, vel bonum, vel malum imputatur: quia nimirum sicut suæ non sunt compotes rationis, sic nec usum retinent propriæ voluntatis, ac per hoc nec iudicium libertatis. Cum igitur voluntas nil liberum habeat nisi se, merito non iudicatur nisi ex se. Si quidem nec tardum ingenium, nec labilis memoria, nec inquietus appetitus, nec sensus obtusus, nec vita languens, reum per se statuunt hominem, sicut nec contraria innocentem; et hoc non ob aliud, nisi quia hæc necessarie, ac præter voluntatem posse provenire probantur.

CAPUT III.

Triplicem esse libertatem, Naturæ, Gratiæ, Gloriæ.

6. Sola ergo voluntas, quoniam pro sui ingenita libertate, aut dissentire sibi, aut præter se in aliquo consentire, nulla vi, nulla cogitur necessitate; non immerito justam vel injustam, beatitudinem seu miseriam dignam ac capacem creaturam constituit; prout scilicet iustitiæ, iniustitiæve consenserit. Qua-

propter huiusmodi voluntarium liberumque consensus, ex quo et omne sui (ex his quæ dicta sunt) constat pendere **606** iudicium; puto non incongrue id esse, ut supra definivimus, quod solet liberum arbitrium appellari: ut liberum ad voluntatem, arbitrium referatur ad rationem. Sed sane liberum, non illa libertate, de qua dicit Apostolus: *Ubi spiritus Domini, ibi libertas* (II Cor. iii, 17), Est enim illa libertas a peccato, sicut alibi dicit: *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Nunc autem liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam* (Rom. vi, 20-22). Quis vero in carne peccati a peccato sibi vindicat libertatem? Hac ergo libertate dictum merito nequaquam opinor liberum arbitrium. Est item libertas a miseria, de qua item Apostolus: *Et ipsa, inquit, creatura liberabitur a servitute corruptionis libertatem gloriæ filiorum Dei* (Rom. viii, 21). Sed nunquid et istam sibi quispiam in hac mortalitate præsumit? Et hac itaque liberum nominari arbitrium non immerito abnuimus. Est vero, quam magis ei congruere arbitror libertatem, quam dicere possumus a necessitate, eo quod necessarium voluntario contrarium esse videatur: siquidem quod ex necessitate fit, jam non est ex voluntate, et e converso similiter.

7. Cum igitur, prout interim potuit occurrere nobis, triplex sit nobis proposita libertas, a peccato, a miseria, a necessitate; hanc ultimo loco positam contulit nobis in conditione natura, in primam restauramur a gratia, media nobis reservatur in patria. Dicatur igitur prima libertas Naturæ; secunda, Gratiæ; tertia, Vitæ vel Gloriæ. Primo nempe in liberam voluntatem ac voluntariam libertatem conditi sumus, nobilis Deo creatura: secundo reformamur in innocentiam, nova in Christo creatura: tertio sublimamur in gloriam, perfecta in spiritu creatura. Prima ergo libertas habet multum honoris: secunda, plurimum etiam virtutis; novissima, cumulum iucunditatis. Ex prima quippe præstamus cæteris animantibus; in secunda carnem, per tertiam mortem subicimus. Vel certe sicut in prima subiecit Deus sub pedibus nostris oves et boves et pecora campi: ita quoque per secundam spirituales bestias hujus aeris, de quibus dicitur, *Ne tradas bestiis animas confitentes tibi* (Psal. lxxiii, 19), prosternit æque et conterit sub pedibus nostris: in ultima tandem nos ipsos nobis plenius submissurus per victoriam corruptionis et mortis, quando scilicet novissima destruetur mors, et nos transibimus in libertatem gloriæ filiorum Dei: qua liber-

(155) In editis, et quibusdam scriptis, *voluntatis, sed voluntas* rectius ad sensum.

(156) Nempe quantum in se est, infra. Et num. 24: *Manet ergo, etiam post peccatum, liberum arbitrium; etsi miserum, tamen integrum, etc. Neque enim ad liberum arbitrium, quantum in se est, pertinet, aut aliquando pertinuit posse vel sapere (quod est voluntatis ad bonum conversio, num. 19) sed tantum velle. Et num. 28 ratio-*

A tate Christus nos liberabit, cum nos utique tradet regnum Deo et Patri. De hac enim, et item de illa quam diximus a peccato, puto quod Judæis aiebat: *Si vos Filius liberaverit, vere liberi eritis* (Joan. viii, 36). Liberum arbitrium liberatore indigere significabat: sed plane qui illud liberaret non a necessitate, quam voluntas (155) cum esset, penitus non noverat; sed a peccato in quod tam libere, quam voluntarie corruerat; simulque a pœna peccati, quam incautum incurrerat, invitumque ferebat: quo utroque malo liberari omnino non poterat, nisi per illum, qui solus hominum factus est inter mortuos liber (Psal. lxxxvii, 6), liber videlicet a peccato inter peccatores.

8. Solus namque inter filios Adam libertatem sibi vindicat a peccato, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ((I Petr. ii, 22). Porro e a miseria, quæ est pœna peccati, habuit nihilominus libertatem, sed potentia, non actu, Nemo quippe tollebat animam ejus ab eo, sed ipse ponebat eam (Joan. x, 18). Denique, teste propheta: *Oblatus est quia ipse voluit* (Isai. liii, 7); sicut et cum voluit natus ex muliere, factus sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret (Galat. iv, 4, 5). Fuit itaque et ipse sub lege miseriam: sed fuit quia voluit, ut liber inter miseros et peccatores utrumque jugum frater nis a cervicibus excuteret. Habuit itaque totas tres libertates, primam ex humana simul et divina natura, reliquas ex divina potentia. Quarum duas posteriores utrum et primus homo in paradiso habuerit, vel quomodo et quatenus eas habuerit, postea videbimus.

607 CAPUT IV.

Qualis libertas competat animabus sanctis carne solutis: quæve Deo, et omni creaturæ rationali communis.

9. Hoc autem indubitanter sciendum, utramque plenam atque perfectam perfectis inesse animibus carne solutis, cum Deo pariter et Christo ejus, atque Angelis supercoelestibus. Nam sanctis animabus, etsi necdum corpora receperunt, deest quidem de gloria; sed nihil prorsus inest de miseria. Verum libertas a necessitate æque et indifferenter Deo, universæque tam malæ, quam bonæ rationali convenit creaturæ. Nec peccato, nec miseria amittitur, ve minuitur; nec major in justo est, quam in peccatore, nec plenior in angelo, quam in homine (156) Quomodo namque ad bonum per gratiam conversus humanæ voluntatis consensus, eo libere bonum, et in bono liberum hominem facit, quo voluntarius efficitur, non invitus pertrahitur: sic sponte devolutus in malum, in malo nihilominus tam liberum, nem reddit, cur liberum arbitrium sui omnino defectum seu diminutionem non patitur, nempe quod in ipso potissimum æternæ et incommutabilis divinitatis substantiva quædam imago impressa videatur: at in duabus aliis libertatibus sit accidentalis quædam magis similitudo sapientiæ atque potentiæ divinæ imagini, superducta. Confer sermonem 81 in Cantica, a num. 6.

quam spontaneum constituit, sua utique voluntate ductum, non aliunde coactum ut malus sit. Et sicut celestis angelus, aut etiam Deus ipse, permanet libere bonus, propria videlicet voluntate, non aliqua extrinseca necessitate: sic profecto diabolus aequè libere in malum et corrui, et persistit, suo utique voluntario nutu, non alieno impulsu. Manet ergo libertas voluntatis, ubi etiam fit captivitas mentis, tam plena quidem in malis, quam in bonis, sed in bonis ordinatior; tam integra quoque pro suo modo in creatura, quam in Creatore, sed in illo potentior.

10. Quod autem homines solent conqueri, et dicere: Volo habere bonam voluntatem, et non possum; nequaquam huic præscribit libertati, ut quasi vim aut necessitatem in hac parte voluntas patiat: sed plane illa libertate, quæ dicitur a peccato, se carere testantur. Nam qui vult habere bonam voluntatem, probat se habere voluntatem: non enim vult habere bonam, nisi per voluntatem. Quod si voluntatem, et libertatem; sed libertatem a necessitate, non a peccato. Nempe ut non valeat, cum velit, habere bonam, sentit quidem sibi deesse libertatem, sed profecto libertatem a peccato, quo utique dolet premi, non peremi, voluntatem. Quanquam jam procul dubio utcumque bonam habet, ubi habere vult. Bonum quippe est quod vult; nec posset bonum velle, nisi bona voluntate: sicut nec velle malum nisi mala voluntate. Cum bonum volumus, bona est voluntas: cum malum volumus, mala est voluntas. Utrobique voluntas, et ubique libertas: cedit siquidem voluntati necessitas. Cum autem non valemus quod volumus; sentimus quidem ipsam quodammodo libertatem peccato esse captivam, vel miseram, non tamen amissam.

11. Ex hac ergo tantum libertate, qua liberum est voluntati se ipsam iudicare: vel bonam, si bono; vel malam, si malo consenserit (quippe quæ in neutro, nisi certe volendo, consentire se sentit), liberum arbitrium credimus nominari. Nam ex illa quæ dicitur a peccato, congruentius forsitan liberum consilium; et item ex illa quæ dicta est a miseria, liberum potius complacitum posset dici, quam liberum arbitrium. Arbitrium quippe iudicium est. Sicut vero iudicii est discernere quid liceat, vel quid non liceat: sic profecto consilii probare quid expediat, vel non expediat: sic complaciti quoque experiri quid libeat, vel non libeat. Utinam tam libere nobis consuleremus, quam libere de nobis iudicamus! ut quemadmodum libere per iudicium licita illicitaque decernimus; ita per consilium et licita, tanquam commoda, nobis eligere; et illicita, tanquam noxia, respuere **608** liberum haberemus. Jam enim non solum liberi arbitrii, sed et liberi procul dubio consilii, ac per hoc et a peccato liberi essemus. Sed quid si totum, solumque quod expediret vel liceret, etiam liberet? Nonne liberi quoque esse complaciti merito diceremur, quippe qui ab omni proinde, quod displicere potest, hoc est ab omni nos miseria, liberos sentiremus? Nunc autem cum multa per iudicium vel admittenda, vel omitenda esse decernamus, quæ tamen per consilium nequaquam pro iudicii rectitudine aut eligimus, aut contemnimus; rursumque non omnia, quæ tanquam recta et commoda consulte observamus, etiam ut beneplacita libenter amplectimur, sed insuper quasi dura ac molesta vix æquanimitè ferre perduramus: liquet quia liberum nec consilium habemus, nec complacitum.

12. Alia questio est, si vel ante peccatum in primo homine habuimus: quod loco suo discutitur. Certissime autem habituri sumus, cum Deo miserante obtinebimus quod oramus: *Fiat voluntas tua, sicut in celo, et in terra.* Hoc nempe complebitur, quando in quod nunc cunctæ passim rationali (ut jam dictum est) creaturæ commune videtur, liberum scilicet a necessitate arbitrium, erit etiam in electis hominibus (uti jam in sanctis est Angelis) et cautum a peccato, et tutum a miseria, probantibus tandem triplicis libertatis felici experientia, quæ sit bona voluntas Dei, ac beneplacens, et perfecta. Quod quia necdum est, sola interim plena integraque manet in hominibus libertas arbitrii. Nam libertas consilii ex parte tantum, et hoc in paucis spiritualibus, qui carnem suam crucifixerunt cum vitii et concupiscentiis, quatenus jam non regnet peccatum in eorum mortali corpore, Porro ut non regnet, libertas facit consilii; ut tamen non desit ex integro, captivitas est liberi arbitrii. Cum autem venerit quod perfectum est, tunc evacuabitur quod ex parte est: hoc est, cum plena fuerit libertas consilii, nulla jam erit captivitas arbitrii. Et hoc est quod quotidie petimas in oratione, cum dicimus Deo: *Adveniat regnum tuum (Matth. vi, 10).* Regnum hoc necdum ex toto pervenit in nos. Quotidie tamen paulatim adventat, sensimque in dies magis ac magis dilatat terminos suos, in his duntaxat, quorum per Dei adiutorium interior homo renovatur de die in diem. In quantum ergo regnum gratiæ dilatat, in tantum peccati potestas minuitur. In quantum vero minus est adhuc propter corpus mortis quod aggravat animam, et ob necessitatem terrenæ habitationis utique deprimentis sensum multa cogitantem: necesse habent etiam qui perfectiores in hac mortalitate videntur, confiteri et dicere: *In multis offendimus omnes (Jacobi iii, 2): et, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. i, 8).* Quapropter orant et ipsi sine intermissione, dicentes: *Adveniat regnum tuum.* Quod non erit vel in ipsis consummatum, quousque peccatum non solum non regnet in eorum mortali corpore, sed nec sit omnino, nec esse possit in immortalis jam corpore.

CAPUT V.

An libertas a miseria, seu complaciti, detur in hoc sæculo.

13. Jam de libertate complaciti in hoc sæculo nequam quid dicemus? ubi vix sufficit dici malitia sua, ubi omnis creatura ingemiscit, et parturit us-

que adhuc, vanitati nimirum subjecta non volens **A** (Rom. viii, 22, 20); ubi vita hominis tentatio est super terram (Job. vii, 1): ubi viri quoque spirituales, qui primitivis spiritus jam acceperunt, ingemiscunt et ipsi intra semetipsos, expectantes redemptionem corporis sui (Rom. viii, 23). Numquidnam inter ista locus ullus est hujusemodi libertati? Quid, inquam, liberum **609** nostro relinquitur complacito, ubi totum occupare videtur miseria? neque enim vel innocentia seu justitia; quemadmodum a peccato, ita etiam a miseria tutæ esse hic poterunt, ubi justus exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. vii, 24).* Et item: *Factæ sunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte (Psal. xli, 4).* Ubi noctes diesque in mœrore continentur, nullum profecto temporis spatium complacito vacuum relinquitur. Denique qui pie volunt vivere in Christo, ipsi magis persecutionem patiuntur (II Tim. iii, 12); quoniam iudicium a domo Dei incipit. Quod et præcipit; A meis, inquit, incipite (Ezech. ix, 6, et I Petr. iv, 17).

14. Sed, etsi non virtus, vitium forte in tuto est, et aliqua interim ex parte frui potest complacito, cavere miseriam. Absit. Nam qui lætantur cum male fecerint, et exsultant in rebus pessimis, tale est quod faciunt, quale cum ridet frenetici. Nulla autem verior miseria, quam falsa lætitia. Denique in tantum miseria est, quod videtur felicitas in hoc sæculo, ut Sapiens dicat: *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii (Eccl. vi, 3).* Est quidem in bonis corporis nonnulla jucunditas, videlicet in edendo, bibendo, calefaciendo, cæterisque talibus fomentis vel tegumentis carnis. Sed nunquid vel ista vacant aliquatenus a miseria? Bonus est panis, sed esurienti; potus delectat, sed sitientem; denique, saturato cibus potusque jam nequaquam sunt grata, sed gravia. Tolle famem, et panem non curabis; tolle sitim, et limpidissimum fontem, ac si paludem, respicies. Similiter umbram non querit nisi æstuans; solem non curat nisi algens, sive caligans. Alioquin nihil horum libebit, si non præcesserit urgens necessitas. Quæ si perfecte tollatur e rebus, statim in lædium atque molestiam convertetur ipsa quoque, quæ videtur in his esse, jucunditas. Fatendum igitur et in hac parte, omne quod presentis vitæ est, occupare miseriam: nisi quod in tribulationibus continuis graviorum laborum. leviores utique sint qualiscunque consolatio (157): et dum forte pro tempore ac rerum eventibus vicissim sibi gravia levique succedunt, minorum experientia, aliqua miseriæ videtur interpolatio; ut cum aliquando, post experta plura gravissima, in minus forte molesta evaditur, felicitas putetur.

15. Attamen fatendum est eos, qui per excessum contemplationis rapti quandoque in spiritu, quantumcumque de supernæ felicitatis dulcedine degu-

(157) Hæc proba est hujus loci lectio in duobus codicibus Colbertinis; in editis, qualescunque consolationes. At leviores refertur, non ad consolationes,

stare sufficiunt, toties esse liberos a miseria, quoties sic excedunt. Hi plane (quod negandum non est) etiam in hac carne, raro licet raptimque, complaciti libertate fruuntur, qui cum Maria optimam partem elegerunt, quæ non auferetur ab eis (Luc. x, 42). Qui enim jam tenent quod auferendum non est, experiuntur utique quod futurum est. Sed quod futurum est felicitas est: porro felicitas et miseria eodem tempore simul esse non possunt. Quoties igitur per spiritum illam participant, toties istam non sentiunt. Itaque in hac vita soli contemplativi possunt utcumque frui libertate complaciti: et hoc ex parte, et parte satis modica, viceque rarissima. Porro libertate consilii fruuntur etiam quilibet justus; ex parte quidem, sed non modica. Cæterum libertas arbitrii, ut supra liquido apparuit, cunctis pariter ratione utentibus convenit; non minor, quantum in se est, in malis, quam in bonis; tam plena in hoc sæculo, quam et in futuro.

CAPUT VI.

Ad volendum bonum gratiam omnino esse necessariam.

16. Sed et hoc satis aperte monstratum esse puto, quod hæc ipsa tamen libertas tamdiu quodammodo captiva tenetur, quamdiu illam duæ aliæ libertates minime, aut minus plene comitantur; nec aliunde noster ille defectus venit, de quo Apostolus: *Ut non quæcumque vultis, ait, illa faciatis (Galat. v, 17).* Velle siquidem **610** inest nobis ex libero arbitrio, non etiam posse quod volumus. Non dico velle bonum, aut velle malum: sed tantum velle. Velle enim bonum, profectus est; velle malum defectus. Velle vero simpliciter, ipsum est quod vel proficit, vel deficit. Porro ipsum ut esset, creans gratia facit; ut proficiat, salvans gratia facit, ut deficiat, ipsum se dejicit. Itaque liberum arbitrium nos facit volentes, gratia benevolos. Ex ipso nobis est velle, ex ipsa bonum velle. Quemadmodum namque aliud est timere simpliciter, aliud timere Deum; et aliud amare simpliciter, aliud est amare Deum: quippe timere et amare, simpliciter quidem prolata, affectiones; cum additamento autem virtutes, significant: ita quoque aliud est velle, aliud velle bonum.

17. Simples namque affectiones insunt naturaliter nobis, tanquam ex nobis: additamenta ex gratia. Nec aliud profecto est, nisi quod gratia ordinat, quas donavit creatio: ut nil aliud sint virtutes nisi ordinatæ affectiones. Scriptum est de quibusdam, quod illic trepidassent timore, ubi non erat timor (Psal. xlii, 5). Timor fuit, sed inordinatus. Ordinare illum volebat Dominus in discipulis, cum diceret: *Ostendam vobis quem timere debeatis (Luc. xii, 5); et David: Venite, sit, filii, audite me, timorem Domini docebo vos (Psal. xxxiii, 12).* Item de amore inordinato arguebat homines qui dicebat: *sed ad tribulationes; quæ leviores, sunt qualiscunque consolatio in hac vita.*

Ego lux veni in hunc mundum; et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem (Joan. III, 19). Idcirco postulat sponsa in Canticis, dicens: *Ordinate in me charitatem* (Cant. II, 4). Similiter quoque de inordinata voluntate arguebantur, quibus dicebatur: *Nescitis quid petatis*. Sed ad lineam rectitudinis edocti sunt distortam reducere voluntatem, cum audierunt: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* (Marc. X, 38.) Et tunc quidem verbo, sed postmodum etiam exemplo voluntatem ordinare docebat, cum orans instante passione ut transferretur ab eo calix, statim subjiceret: *Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu vis* (Matth. XXVI, 39). A Deo igitur velle, quomodo et timere, quomodo et amare, accepimus in conditione naturæ, ut essemus aliqua creatura: velle autem bonum, quomodo et timere Deum, quomodo et amare Deum, accepimus in visitatione gratiæ, ut simus Dei creatura.

18. Creati quippe quodammodo nostri in liberam voluntatem, quasi Dei efficiamur per bonam voluntatem. Porro bonam facit, qui liberam fecit; et ad hoc bonam, ut simus initium aliquod creaturæ ejus: quoniam expedit profecto nobis magis omnino non fuisse, quam nostros permanere. Nam, qui voluerunt sui esse, utique sicut dii, scientes bonum et malum; facti sunt, non tantum jam sui, sed et diaboli. Itaque libera voluntas nos facit nostros; mala, diaboli; bona, Dei. Ad hoc pertinet quod dicitur: *Novit Dominus qui sunt ejus* (II Tim. II, 19). Nam illis qui ejus non sunt, *Amen dico vobis*, inquit, *nescio vos* (Matth. XXV, 12). Cum ergo per malam voluntatem sumus diaboli, quodammodo interim non sumus Dei: sicut cum per bonam voluntatem efficiamur Dei, desinimus jam esse diaboli. *Nemo* siquidem *potest duobus dominis servire* (Id. VI, 24). Cæterum sive Dei sumus, sive diaboli; non tamen similiter desinimus esse et nostri. Manet quippe utrobique libertas arbitrii, per quam maneat et causa meriti: quatenus merito vel puniamur mali, quod tanquam liberi ex propria voluntate efficiamur: vel glorificemur boni, quod nisi æque voluntarii esse non possumus. Sane diabolo nostra nos mancipat voluntas, non ipsius potestas: Deo subjicit ejus gratia, non nostra voluntas. Nostra quippe voluntas bona (quod fatendum est) a bono Deo creata, perfecta tamen non erit, quousque suo Creatori perfecte subjecta sit. Absit autem, ut ipsi sui ipsius perfectionem, Deo autem tantum creationem tribuamus; cum longe nimirum melius sit esse perfectam, quam factam: et dictu ipso nefas videatur, Deo quod minus, nobis quod excellentius sit attribuere. Sentiens denique Apostolus quid ex natura esset, quid ex gratia expectaret, aiebat: **611** *Velle adjacet mihi, perficere non invenio* (Rom. VII, 18). Sciebat profecto, velle quidem sibi inesse ex libero arbitrio, sed ut ipsum velle perfectum haberet, gratiam se habere

(158) In editis: *ex sui ordinatione ad Deum*. Sed *ad Deum* redundat, ut ex sequenti membro intelligitur.

necessariam, Si enim velle malum, defectus quidam est voluntatis; utique bonum velle, profectus ejusdem erit: sufficere vero ad omne quod volumus bonum, ipsius perfectio.

19. Ut ergo velle nostrum, quod ex libero arbitrio habemus, perfectum habeamus; duplici gratiæ munere indigemus, et vero videlicet Sapere, quod est voluntatis ad bonum conversio; et pleno etiam Posse, quod est ejusdem in bono confirmatio. Perro perfecta conversio est ad bonum, ut nil libeat nisi quod deceat vel liceat; perfecta in bono confirmatio, ut nil desit jam quod libeat. Tunc demum perfecta erit voluntas, cum plene fuerit bona, et bene plena. Habet siquidem duplex in se bonum ab initio sui: unum quidem generale ex sola creatione, quod a bono scilicet Deo non potuit creari nisi bona, secundum quod vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona (Gen. I, 31); alterum speciale ex libertate arbitrii, in qua ad imaginem utique ipsius qui creavit, est condita. Quod si duobus his bonis accedat et tertium, conversio scilicet ad Creatorem; reputabitur non immerito perfecte bona: bona nimirum in universitate, melior in suo genere, optima in sui ordinatione (158). Est autem ordinatione, omni-modi conversio voluntatis ad Deum, et ex tota se voluntaria devotaque subjectio. Huic vero tam perfectæ justitiæ debetur, imo jungitur gloriæ plenitudo: quia sic se comitantur duo ista, ut nec justitiæ possit haberi perfectio, nisi in plena gloria: nec gloriæ plenitudo, absque perfecta justitia. Merito denique talis justitia non erit sine gloria cum gloria vera non sit nisi de tali justitia. Unde recte dicitur: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur* (Matth. V, 6).

20. Hæc autem sunt illa duo quæ supra nominavimus, verum Sapere, et plenum Posse: ut Sapere ad justitiam, Posse referatur ad gloriam. Sed Verum et Plenum addita sunt, alterum ad distinctionem sapientiæ carnis, quæ mors est (Rom. VIII, 6); itemque sapientiæ mundi, quæ stultitia apud Deum (I Cor. III, 19), qua et sapientes apud semetipsos sunt homines, *sapientes*, inquam, *ut faciant mala* (Jerem. IV, 22): alterum ad illorum differentiam, de quibus dicitur: *Potentes potenter tormenta patientur* (Sap. VI, 7). Nam verum Sapere, aut plenum Posse omnino non inveniuntur, nisi ubi libero arbitrio jam illa duo conjuncta sunt, quæ item superius memoravimus, liberum videlicet consilium, liberumque complacitum. Solum profecto dixerim vere sapientem, pleneque potentem, cui jam non tantum velle adjacet ex libero arbitrio, sed ex reliquis quoque duobus invenit et perficere; dum nec velle valeat quod malum sit, nec carere quod velit: quorum alterum est ex libertate consilii, id est verum Sapere; alterum ex libertate complaciti, scilicet plenum Posse, Sed quis talis est ac tantum in

hominibus, qui in hoc gloriatur? Aut ubi, aut quando istud obtinetur? Nunquidnam in hoc sæculo? Sed si quis esset hujusmodi, major esset Paulo, qui confitetur dicens: *Perficere autem non invenio*. Nunquid Adam in paradiso? Sed si habuisset, nunquam exsulasset [al. exsul esset] a paradiso.

CAPUT VII.

Utrum primi homines in paradiso trina illa libertate præditi fuerint et post peccatum.

21. Nunc locus est pervidendi quod supra distulimus; utrum scilicet totas tres illas quas diximus libertates, id est, arbitrii, concilii, complaciti; vel aliis nominibus, a necessitate, a peccato, a miseria, primi homines in paradiso habuerint: an tantum duas, an unam solummodo. Et de prima quidem nulla jam questio est, si meminerimus quam aperte et justis eam et peccatoribus inesse æqualiter, ratio superior edocuerit. De duabus reliquis quaeritur non immerito, an unquam eas Adam habuerit, aut ambas, aut vel **612** unam. Nam si nullam habuit, quid amisit? Arbitrii utique libertatem tam post peccatum, quam ante semper tenuit inconcussam. Si ergo nil amisit, quid ei obfuit ejectum fuisse de paradiso? Quod si unam quamlibet illarum habuit quomodo amisit? Nam certum est quia ex quo peccavit, nec a peccato prorsus, nec a miseria manens in corpore, liber fuit. Cæterum nullatenus, quamcumque illarum semel acceperit, amittere potuit. Alioquin perfectum nec Sapere, nec Posse, juxta quod quidem duo hæc superius definitasunt, habuisse convincitur; qui nimirum et velle potuit quod non debuit, et recipere quod noluit. An dicendus est aliquo quidem modo illas habuisse, sed quia non plenarie, potuisse amittere? Habet siquidem unaquæque illarum duos gradus, superiorem et inferiorem. Superior libertas consilii est, non posse peccare: inferior, posse non peccare. Item superior libertas complaciti, non posse turbari: inferior, posse non turbari. Itaque inferiorem utriusque libertatis gradum simul cum plena libertate arbitrii homo in sui conditione accepit, et de utroque corruit cum peccavit. Corruit autem de [posse non peccare in non posse non peccare, amissa ex toto consilii libertate. Itemque de posse non turbari in non posse non turbari, amissa ex toto complaciti libertate. Sola remansit ad poenam libertas arbitrii, per quam utique cæteras amisit; ipsam tamen amittere non potuit. Per propriam quippe voluntatem servus peccati factus, merito perdidit libertatem consilii. Porro per peccatum factus debitor mortis, quomodo jam libertatem valebat retinere complaciti?

22. De tribus ergo libertatibus quas acceperat, abutendo illa quæ dicitur arbitrii, reliquis sese privavit. In eo autem abusus est, quod illam cum accepisset ad gloriam, convertit sibi in contume-

liam, juxta testimonium Scripturæ dicentis: *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Psal. XLVII, 13). Soli inter animantia datum est homini posse peccare, ob prærogativam liberi arbitrii. Datum est autem, non ut proinde peccaret, sed ut gloriosior appareret si non peccaret, cum peccare posset. Quid namque gloriosius ei esse poterat, quam si de ipso diceretur quod Scriptura perhibet, dicens: *Quis est hic, et laudabimus eum?* Unde ita laudandus? *Fecit enim mirabilia in vita sua*. Quæ? *Qui potuit transgredi*, inquit, *et non est transgressus; facere mala et non fecit* (Eccli. XXXI, 9, 10). Hunc ergo honorem quamdiu absque peccato fuit, servavit; amisit, cum peccavit. Peccavit autem, quia liberum ei fuit: nec aliunde profecto liberum, nisi ex libertate arbitrii, de qua utique inerat ei possibilitas peccandi. Nec tamen fuit culpa dantis, sed abutentis, qui ipsam videlicet facultatem convertit in usum peccandi, quam acceperat ad gloriam non peccandi. Nam etsi peccavit ex posse quod accepit: non tamen quia potuit, sed quia voluit. Nec enim prævaricante diabolo et angelis ejus, etiam alii prævaricati sunt: non quia non potuerunt, sed quia noluerunt.

23. Peccantis igitur lapsus, non dono ascribendus est potestatis, sed vitio voluntatis. Lapsus tamen ex voluntate non æque ex voluntate resurgere jam liberum habet: quia, etsi datum fuit voluntati posse stare ne caderet, non tamen resurgere si caderet. Non enim tam facile quis valet exire de fovea quam facile in eam labi. Cecidit sola voluntate homo in foveam peccati: sed non ex voluntate sufficit ei posse resurgere, cum jam, etsi velit, non possit non peccare.

CAPUT VIII.

Libertatem arbitrii remanere post peccatum.

24. Quid ergo? Perit liberum arbitrium, quoniam non potest non peccare? Nequaquam: sed liberum perdidit consilium, per quod prius habuit [al. habebat] posse non peccare: quomodo et quod jam non valet utique non turbari, inde misero accidit, quod complaciti **613** quoque libertatem amisit, per quam et ante habuit posse non turbari. Manet ergo, etiam post peccatum, liberum arbitrium; etsi miserum, tamen integrum. (Et quod se per se homo non sufficit excutere a peccato sive miseria, non liberi arbitrii signat destructionem, sed duarum reliquarum libertatum privationem. Neque enim ad liberum arbitrium, quantum in se est, pertinet, aut aliquando pertinuit posse, vel sapere (159), sed tantum velle: nec potentem facit creaturam, nec sapientem, sed tantum volentem. Non ergo si potens, aut sapiens, sed tantum si volens esse desierit, liberum arbitrium amisisse putanda erit. Ubi enim non est voluntas, nec liber-

(159) Hæc disjunctive legenda, ut disparata sint posse, et capere, de quibus supra, n. 19.